

Ordu Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğüne Katkılar: Gölköy, Mesudiye, Kabadüz ve Kabataş Örnekleme

Contributions to the Compilation Dictionary from the Dialects of the Ordu Region: Gölköy, Mesudiye, Kabadüz and Kabataş Sample

Erdoğan Yeşilkaş

Doktora Öğrencisi, Ordu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Ordu / Türkiye

e-posta erdincyesilkas52@gmail.com

orcid 0000-0001-8771-6885

doi 10.54316/dilarastirmalari.1503698

Atıf

Citation

Yeşilkaş, Erdoğan (2025).

Ordu Yöresi Ağızlarından

Derleme Sözlüğüne

Katkılar: Gölköy, Mesudiye,

Kabadüz ve Kabataş

Örnekleme. *Dil*

Araştırmaları, 36: 257-268.

Başvuru

Submitted

23.06.2024

Revizyon

Revised

05.12.2024

Kabul

Accepted

13.03.2025

Çevrimiçi Yayın

Published Online

12.05.2025

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve

Öz

Türkoloji'nin önemli çalışma alanlarından biri "diyalektoloji" olarak da ifade edilen ağızbilimdir. Türkiye Türkçesi'nde uzun yıllara dayanan Türkiye Türkçesi ağızbilimi çalışmaları arasında ağız sözlüğü ve ağız atlasının hazırlanması konusunda güncel çalışmalar mevcut olmakla beraber TDK tarafından yürütülen ağız atlası projesinde sona gelinmiştir. Buna mukabil, Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'ne ya da Derleme Sözlüğü'ne katkılar amacıyla hazırlanmış çok sayıda makale ve bildiriye rastlanabilmektedir. Bu çalışmaların amacı hem Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığına katkıda bulunmak, hem de ağızlar üzerine yapılacak olan leksik, fonetik, morfolojik, semantik gibi alanlardaki gramatikal çalışmalarda kullanılmak üzere karşılaştırma verisi sağlamaktır.

Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde, M.Ö. 400 yılında, Kolhlar, Driller, Mossinoikler, Halibler ve Tibarenler gibi yerli halklar yaşamaktaydı. M.Ö. 675'lerden itibaren, bu bölgeye sırasıyla Kimmerler, Miletliiler, Persler, Antik Makedonya Krallığı hâkim olmuş ve daha sonra bölgede yaklaşık üç buçuk asır hüküm sürecek olan Pontus Devleti varlık göstermiştir. 12. yüzyıldan başlayarak Türklerin bu bölgedeki temasları bilinmektedir. 14. yüzyıla gelindiğinde ise Ordu, Türkler tarafından fethedilmiştir. Bu çalışmada Ordu ilinin iç bölgeleri olarak nitelendirilen ilçeler arasında yer alan Gölköy, Kabadüz, Kabataş ve Mesudiye ilçelerinden derlenen ağız malzemelerinden hareketle öncelikle elde edilen söz varlığı, *Derleme Sözlüğü* ile karşılaştırılacaktır. *Derleme Sözlüğüne* girmemiş olan veya yan anlam teşkil eden

makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.
This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

bölge ağız söz varlığının tespit edilmesiyle kullanım alanı ortaya konulmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ağız, Söz Varlığı, Derleme Sözlüğü, Ordu İli.

ABSTRACT

One of the important fields of study in Turkology is dialectology, also referred to as "dialectology". Although there are current studies on the preparation of dialect dictionary and dialect atlas among the Turkey Turkish dialect studies in Turkish Turkology, which have been going on for many years, the dialect atlas project carried out by TDK has come to an end. On the other hand, many articles and papers can be found prepared as contributions to the Turkish Dialects Dictionary or Compilation Dictionary. The aim of these studies is to contribute to the vocabulary of Turkey Turkish dialects and to provide comparison data to be used in grammatical studies on dialects in areas such as lexical, phonetic, morphological and semantic.

In the Central and Eastern Black Sea region, BC. In 400, indigenous peoples such as Kolkhs, Drillers, Mossinoiks, Halibians and Tibarens lived. B.C. From 675 onwards, this region was dominated by the Cimmerians, Miletians, Persians, and the Kingdom of Ancient Macedonia, and later the Pontus State existed in the region, which would rule for about three and a half centuries. Turks' contacts in this region are known, starting from the 12th century. In the 14th century, Ordu was conquered by the Turks.

In this study, the vocabulary obtained from the dialect materials compiled from Gököy, Kabadüz, Kabataş and Mesudiye districts, which are among the districts described as the inner regions of Ordu province, will be compared with the Compilation Dictionary. By identifying regional dialects that are not included in the Compilation Dictionary or have connotations, their usage area will be revealed.

Keywords: Dialect, Vocabulary, Compilation Dictionary, Ordu.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Language has been used as a means of communication and transmission of humanity from history to the present day in two branches, spoken and written language. Spoken language is the common language of people belonging to the same society. Although there is a common language, differences in usage can be seen in the context of language features from region to region. The difference in speech in which a language is separated from each other with small differences within the geography of use is called dialect, and the branch of science that studies dialects is called dialectology.

Research Purpose: Ordu, the city that connects the Central and Eastern Black Sea regions of Turkey, is divided into different dialect groups. Ordu borders both the Central Black Sea and the Eastern Black Sea, as well as Northern Anatolia and Central Anatolia. When the dialectal features of the inner region (Gököy, Kabadüz, Kabataş, Mesudiye) are analyzed, it is seen that it has similarities with Northern Anatolia. Especially the vocabulary identified from this inner region makes this situation even more evident.

The words that are the source of this study were determined from the master's thesis prepared by the author of this article in 2021. In the study, in order to contribute to the Compilation

Dictionary, words that have not been discussed before were identified, their concept areas were examined and their usage in sentences were exemplified.

Literature Review: It is important in terms of its contributions to the vocabulary of Ordu dialect and the history of studies. In this respect, studies on the vocabulary of Ordu dialect require a separate attention. The words in this study were determined based on the thesis prepared by the author of this article. Then, the dictionary/index sections of the Compilation Dictionary (online), Ordu Province and Region Dialects, 'Ordu Ağzı Söz Varlığı' (2017) and 'Aybastı Ağzı' (2002) were scanned and the words that are either not included in the mentioned sources or included in a different sense constitute the material of this study. In the study, the words that are included in the Compilation Dictionary with some phonetic changes are also included in order to show the different uses in Ordu dialect. The 19 words compiled from the dialects of the inner region districts of Ordu province (Gölköy, Kabadüz, Kabataş and Mesudiye) were compared with the Compilation Dictionary and classified under the headings of words compiled from Ordu and included in the Compilation Dictionary in a different sense, words compiled from Ordu and incompatible with the Compilation Dictionary in terms of sound and form, words compiled from Ordu and not included in the Compilation Dictionary in terms of sound, form and meaning. The classified data were also handled according to word types within themselves.

Conclusions: In this study, 19 words (āsı kesme, adla-, alkun, bahçele-, barımlat-, biçcel, fis, gübbecek, gani gelme-, hayrasenet, hôtele-, yaramasül, kös, melle-, silen-, subeti hulum, şapıradak, tokil, yürtlen) were identified. Five of these 19 words (fis, gani gelme-, şapıradak, adla-, kös) are included in the Compilation Dictionary but differ in meaning. The six identified words (alkun, baccali-, hôtele-, silen-, hayraseneT, melle-) are compiled from Ordu and do not match the Compilation Dictionary in terms of sound and form. The eight identified words (āsı kesme, barımlat-, biçcel, gübbecek, subuti hulum, tokil, yaramasül, yürdlen) are words that were compiled from Ordu and are not included in the Compilation Dictionary in terms of sound, form and meaning.

The classification of the words discussed in the study in terms of type, structure, regional distribution and thematic aspects can be shown as follows:

- Type: 12 of the words analyzed are nouns (āsı kesme, alkun, biçcel, gübbecek, fis, hayrasenet, kös, subeti hulum, şapıradak, tokil, yaramasül, yürtlen); 7 are verbs (adla-, bahçele-, barımlat-, gani gelme-, hôtele-, melle-, silen-)
- Regional Distribution: Of the 19 words identified, 3 were found in Gölköy, 7 in Kabadüz, 5 in Kabataş and 4 in Mesudiye.
- Theme: When the 19 identified words are thematically classified, many categories emerge. Based on the data obtained, the category with the highest number of words is 'agriculture' with 5 words (alkun, bahçele-, biçcel, melle-, yürdlen), while there are 3 words (āsı kesme-, silen, tokil) under the heading 'game'. One word each was identified under the heading of animal husbandry (barımlat-), education (subeti hulum), health (adla-) and food (hôtele-). The remaining five words (gübbecek, fis, yaramasül, kös, şapıradak) do not fit into any thematic category.
- Structure: In terms of structure, ten of the identified words are derived words (adla-, baccala-, barımlat-, biçcel, gübbecek, hôtele-, yaramasül, melle-, silen-, şapıradak), while four are compound words (āsı kesmek, gani gel-, hayrasenet, subeti hulum). It is not possible to comment on the remaining words.

0. Giriş

Türkçenin Dil, konuşma ve yazı dili olmak üzere iki kolda tarihten günümüze insanlığın iletişim ve aktarma aracı olarak kullanılmıştır. Konuşma dili aynı topluma ait insanların ortak dilidir. Her ne kadar ortak dili olsa da toplum arasında

bölgeden bölgeye dil özellikleri bağlamında kullanım farklılıkları da görülebilmektedir. Bir dilin kullanım coğrafyası içerisinde küçük farklılıklarla birbirinden ayrıldığı konuşma farklılığı ağız (*diyalekt*) olarak adlandırılmakta; ağızları inceleyen bilim dalına da ağız bilimi (*diyalektoloji*) adı verilmektedir. Ağız çalışmaları yurtdışı bilim dünyasında olduğu gibi Türkiye’de de Türkoloji alanı için değerli bir alan olmakla beraber bölge insanının sosyal yaşamını, sözlü edebiyat geleneğini, tarihini vb. pek çok kaynağını ortaya koyması yönüyle de önem arz etmektedir.

Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalar 1867 yılına kadar uzanmaktadır. Maksimov’un Bursa ve Karamanlı ağızları üzerine yaptığı çalışma ile artarak devam eden ağız çalışmaları; birçok batılı araştırmacının yayınları ile 1940’lı yıllara dek süregelmiştir. 1940’lı yıllardan günümüze uzanan dönemde ise yerli bilim insanlarının yaptığı çalışma ve araştırmalar baş gösterir (Korkmaz 2020: 137). Türkiye’de Ahmet Caferoğlu, Zeynep Korkmaz, Tuncer Gülensoy, Ahmet Bican Ercilasun, Leyla Karahan gibi bilim insanları tarafından yapılan çalışmalar, Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili olarak öncü ve örnek mahiyettedirler.

Türkiye’nin Orta ve Doğu Karadeniz’i birbirine bağlayan şehri Ordu, kendi içinde farklı ağız gruplarına ayrılmaktadır. Ordu hem Orta Karadeniz hem Doğu Karadeniz hem de Kuzey Anadolu ve İç Anadolu’yla sınırdır. İç bölge açısından (Gölköy, Kabadüz, Kabataş, Mesudiye) ağız özellikleri incelendiğinde Kuzey Anadolu’yla benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Özellikle bu iç bölgeden tespit edilen söz varlığı bu durumu daha da belirginleştirir.

Bu çalışmaya kaynaklık eden kelimeler 2021 yılında bu makale yazarı tarafından hazırlanmış olan yüksek lisans tezinden tespit edilmiştir. Çalışmada Derleme Sözlüğü’ne katkı sağlanması amacıyla daha önce ele alınmamış kelimeler tespit edilmiş, kavram alanları incelenerek cümle içi kullanımları örnekendirilmiştir.

1. Türkiye Türkçesi Ağız Çalışmalarında Ordu Ağzının Yeri ve Ordu Ağzı Üzerine Yapılmış Olan Çalışmalar

Türkiye’de lisansüstü mahiyette pek çok ağız çalışması yapılmış olup ve günümüzde bunların devam ettiği görülmektedir. Bu çalışmalara rehberlik ve kaynaklık eden bir bütünlük içerisinde Türkiye’nin büyük bir bölümünün ağız söz varlığını yansıtan Derleme Sözlüğü, Ordu iliyle ilgili söz varlığını da ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. Kısıtlı imkânlarla hazırlanan bu sözlük, hâlâ önemini korumakla beraber; kırsaldan şehir merkezlerine yapılan göçlere bağlı olarak bölgedeki ağızların söz varlığının da zaman içerisinde değiştiği göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla Derleme Sözlüğüne katkı olarak hazırlanan çalışmalar bu noktada büyük önem arz etmektedir.

Leyla Karahan (2017), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı eserinde Ordu ilini, Mesudiye hariç olmak üzere batı grubu ağızlarının 5. grubuna, Mesudiye ilçesini ise Batı Grubu Ağızlarının 6. grubuna dâhil etmektedir. Ordu ili ağızları üzerine kitap, makale, tez şeklinde yapılan çalışmalar arasında en dikkat çekicisi Aydın (2002) ve Demir’in (2001) çalışmalarıdır. Mehmet Aydın Ordu’nun

Aybastı ilçesi üzerinde derleme çalışması yürütmüştür. Demir¹, Ordu ilinin bütün ilçelerinden hareketle metinlerini ve dizinlerini oluşturmuştur. Bununla beraber Küçük ve Ateş (2017) ile Çebi'nin (2006) kitap hacminde çalışmaları mevcuttur. Çebi kendi derlemelerini kitaplaştırmış; Küçük ve Ateş ise Ordu ilinin söz varlığı çalışmalarından hareketle eserlerini hazırlamıştır. Ayrıca Mehmet Aydın'ın hazırladığı doktora tezi (1992) ile Osman Albayrak (2011) ve Ömer Orak'ın (2014) hazırladıkları yüksek lisans tezleri; Ankara, İstanbul, Muğla, Erzurum, Samsun ve Sivas'taki üniversitelerde hazırlanan çoğu tarihsiz bitirme tezleri bu çalışmalar arasında sayılabilir. Bunlar dışında Ordu ili merkezli hazırlanan makale hacminde çalışmalar da bulunmaktadır. Eren ve Öztürk'ün (2017) hazırlamış olduğu Yukarıkızıl köyü esaslı çalışma bunlardan biridir.

Bu çalışmada yer alan kelimeler Ordu ili ağzı ile ilgili olarak en fazla veri bulunan; Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü (çevrimiçi), Necati Demir'in *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*, Salim Küçük ve Mümin Ateş'in birlikte hazırladıkları *Ordu Ağzı Söz Varlığı* ve Mehmet Aydın'ın *Aybastı Ağzı* eserlerinin sözlük/dizin bölümlerinde taranmış ancak adı geçen kaynaklarda tespit edilememiştir.

Ordu ağzının sözvarlığına katkıları ve çalışmaların tarihçesi bakımından önem arz etmektedir. Ordu ağzı sözvarlığı üzerine yapılan çalışmalarda bu bakımdan ayrı bir dikkati gerektirmektedir. Bu çalışmada yer alan kelimeler bu makalenin yazarı tarafından hazırlanan tez çalışmasından hareketle tespit edilmiştir. Daha sonra ise Derleme Sözlüğü (çevrimiçi), Ordu İli ve Yöresi Ağızları, Ordu Ağzı Söz Varlığı ve Aybastı Ağzı eserlerinin sözlük/dizin bölümleri taranarak adı geçen kaynaklarda ya hiç yer almayan ya da farklı bir anlamda yer alan kelimeler bu çalışmanın malzemesini oluşturmaktadır. Çalışmada ayrıca Derleme Sözlüğü'nde kimi fonetik değişiklikler ile yer alan sözcüklere de Ordu ağzındaki farklı kullanımları göstermek adına yer verilmiştir. Ordu ili iç bölge ilçeleri ağızlarından (Gölköy, Kabadüz, Kabataş ve Mesudiye) derlenmiş olan 19 kelime Derleme Sözlüğü ile karşılaştırılıp verilerin niteliğine göre *Ordu'dan derlenip Derleme Sözlüğü'nde farklı anlamda yer alan kelimeler*, *Ordu'dan derlenip ses ve şekil biçiminden Derleme Sözlüğü ile uyumayan kelimeler*, *Ordu'dan derlenip Derleme Sözlüğü'nde ses, biçim ve anlam yönünden yer almayan kelimeler* başlıkları altında tasnif edilmiştir. Sınıflandırılan veriler kendi içerisinde de sözcük türlerine göre ele alınmıştır.

2. Ordu İli İç Bölge Ağızlarının Sözvarlığından Hareketle Derleme Sözlüğüne Katkıları

2.1. Ordu'dan Derlenip Derleme Sözlüğü'nde Farklı Anlamda Yer Alan Kelimeler

Çalışmada ele alınan 19 kelimeden 5 tanesinin DS'de yer aldığı görülmeseine rağmen anlam olarak DS'de tespit edilen kelimelerden farklı olarak kullanıldıkları

¹ 2001 yılında yayımlanan eserinde yalnızca sözlüğe yer verilirken 2021 yılında yayımlanan yeni baskısında hacimli bir dizin bölümü eklenmiştir.

tespit edilmiştir. Aşağıda bu kelimelerin diğer bölgelerdeki kullanımları da gösterilerek Ordu ağızındaki biçimleri incelenmiş; bahsi geçen anlam farklılığı karşılaştırmalı olarak gösterilmeye çalışılmıştır.

2.1.1. İsim

Çalışmada Ordu'dan Derlenip Derleme Sözlüğü'nde farklı anlamlarla yer alan isim türünde 3 farklı kelime tespit edilmiştir: *fis*, *şipiradağ*, *kös*.

fis: “fitne, kötülük”: *o aile bi fis soğduya öraya o fis gider, o ailede bozulur. (135)*

Kelime Gökçöy ilçesinin Bulut köyünde derlenmiştir. Kelimenin farklı bir anlamının DS'de kayıtlı olduğu ancak ‘fitne, kötülük’ anlamıyla doğrudan ilişkili olmadığı görülmektedir.

- ‘gizli söz’. Kelimenin bu anlamı DS-V'te Bornova-İzmir ve Bitlis kaydıyla verilmektedir.

Ayrıca DS'de kelimenin türevleri de benzer anlamlarda kullanılabilmektedir:

- *fısıkolaşmak* ‘sessiz sessiz konuşmak’. DS-V, Kurna-Burdur
- *fısilcuk* ‘gizli konuşulan şey, sır’. DS-V, Giresun
- *fısırtı* ‘sessiz konuşmayı anlatır’. DS-V, Çivril-Denizli, Cenciğe-Erzincan, Yerköy-Yozgat, Bor-Niğde ve Anamur-Mersin

şipiradağ: “hızlı bir şekilde”: *Kalın dal oldumuydu zor oliyi, ince dal oldumuydu çekiyon şipiradağ topliyon. (866)*

Kelime Kabataş ilçesi Hoşkadam köyünden tespit edilmiştir. Kelimenin Ordu ağızı iç bölgesinde tespit edilen anlamından farklı bir şekli DS'de (Konya, Safranbolu-Karabük, Zonguldak ağızlarında) yer almakta fakat ‘hızlı bir şekilde’ anlamıyla örtüşmediği görülmektedir.

- *şapır* ‘geveze’. DS-X'da Konya
- *şapır* ‘ahmak’. DS-X'da Safranbolu-Karabük ve Zonguldak
- *şapır* ‘çabuk’. DS-X'da Aybastı-Ordu.

DS'de Ordu yöresi iç bölgeden tespit edilen *şipiradağ* biçimine daha önce rastlanmamakla beraber kelimenin anlam olarak Aybastı-Ordu ağızında ki kullanımına yakınlığı dikkat çekmektedir.

kös: “neşesiz, keyifsiz”: *he arada bi dalaş ediyog onnan geri , ben biraz kös duruyom böyle (637)*

Kelime Kabadüz ilçesi Gümüşköy'de derlenmiştir. Kelime DS'de yer almakta ancak Ordu yöresi kullanımından farklı anlamlar barındırmaktadır.

- ‘sokak kapısının arkasına vurulan ağaç dayak’. DS-VIII'de Bolu, Vezirköprü-Samsun, Merzifon-Amasya, Mesudiye-Ordu, Alucra-Giresun, Elazığ, Kangal-Ören'de ve DS-XII'de Elazığ
- ‘kapı mandalı, kapı sürgüsü’. DS-VIII'de Sungurlu-Çorum, Taşova-Amasya, Niksar-Tokat, Hekimga-Malatya, Divriği-Sivas
- ‘kalın tahta’. DS-VIII'de Honaz-Denizli, Eskişehir

- ‘sürünün önünde giden koyun’. DS-VIII’de Ayvacık-Çanakkale, Kırşehir
- ‘teke’. DS-VIII’de Şavşat-Artvin
- ‘sürülmemiş toprak’. DS-VIII’de Bor-Niğde, Ereğli-Konya, Mut-Mersin
- ‘çirkin’. DS-VIII’de Genek-Muğla
- ‘davar ağılı’. DS-VIII’de Kadirli-Adana
- ‘kervanın en önünde giden hayvanın arkasındakine takılan çan’. DS-VIII’de Gaziantep
- ‘damaya benzer bir oyun’. DS-VII’de Ereğli-Zonguldak
- ‘karşılıklı iki sıra on ikişer delikli bir tahta ve sivri çöplerden yapılmış tavlâ ve damaya benzer bir oyun aracı’. DS-VIII’de Senirkent-Isparta, Kurşunlu-Çankırı
- ‘toprak üzerindeki ufak çukurlara taşlar konarak, bir tarafı yuvarlak, bir tarafı düz olan dört değnekle oynanan bir çeşit oyun’. DS-VIII’de Beypazarı-Ankara
- ‘damda üzerine kiremit döşenen ya da kiremit yerine kullanılan ince tahta parçalar’. DS-VIII’de Taşköprü-Kastamonu
- ‘üzerinde çamaşır yıkanan uzun tahta’. DS-VIII’de Mihalıççık-Eskişehir
- ‘düşük, aşağılık’. DS-VIII’de Kayseri
- ‘bal kabağından kesilen dilimler’. DS-VIII’de Bolu
- ‘eskiden kullanılan bir çeşit çalgı’. DS-VIII’de Konya
- ‘biçilmiş tarlanın ertesi yıl sürülmeden dinlenmeye bırakılması’. DS-XII’de Bor-Niğde

Bu verilerden hareketle *kös* kelimesinin Ordu yöresi kullanımında DS’de tespit edilen diğer anlamlarından tamamen farklı olarak, yeni bir anlam kazandığı söylemek mümkündür.

2.1.2. Fiil

Çalışmada Ordu’dan Derlenip Derleme Sözlüğü’nde farklı anlamlarla yer alan fiil türünde 2 kelime tespit edilmiştir: *gani gelme-*, *adla-*.

gani gelme-: “inanamamak, ikna olamamak”: *şöle ediyog böle ediyog, insan gani gelemi* (856)

Kabataş ilçesinin Hoşkadam köyünden derlenen kelimenin ‘kanaat getirmiş, inanmış’ anlamındaki *kani* biçimine TS’de rastlanmakla beraber, DS’de *gani* biçimi yalnız Diyarbakır ağzında TS’deki anlamla örtüşecek şekilde “gani, bol” anlamında kullanılmaktadır. Ordu yöresi Kabataş ağzından derlenen anlamın ise *gelme-(mek)* fiiliyle beraber kullanıldığında tamamen farklı olduğu tespit edilmektedir.

adla-: “albastı hastalığının tedavi yöntemlerinden biri”: “*yolaydının*” da varıdı uriye giderleridi. üsdünden onun duası vardır. **adlarlarıdı**, u zaman şe yapıyudu, geçiyidu. (749)

Kelime Kabadüz ilçesinin Kirazdere köyündeki veriden tespit edilmiştir.

- ‘ayıklamak’. Kelimenin bu anlamı DS-I’de Çivril-Denizli’de görülmektedir.

2.2. Ordu'dan Derlenip Ses ve Şekil Biçiminden Derleme Sözlüğü İle Uyuşmayan Kelimeler

Çalışmada ele alınan 6 kelimenin DS'de ki biçimiyle anlamca örtüşmesine rağmen Ordu ağzında tanıklanan ses ve şekil biçimleriyle sözlükte yer almadığı tespit edilmiştir. Bu veriler leksik bir katkı niteliğinde olmasa bile ağızlar arası ses değişikliklerinin saptanması için önem arz etmektedir.

2.2.1. İsim

Ordu'dan derlenip ses ve şekil yönüyle Derleme Sözlüğü ile uyuşmayan isim türünde 2 kelime tespit edilmiştir: *alkun*, *hayraseneT*.

alkun “sulak, verimli (toprak için)”: *ben size demiş en iyi yerlerden veririm. hagiğaten de öle, o gelen yeni gelenler heb alkunları yerleri vardır.* (1491)

Mesudiye'nin Gülpınar köyünde derlenen *alkun* kelimesine DS'de rastlanmamıştır. Ancak kelimenin bazı ses değişikliklerine uğramış şekillerinin DS'de yer aldığı tespit edilmiştir:

- *algun*. Kelimenin bu şekline ‘lağım, su yolu’ anlamında DS-I'de Cumayarı-Zonguldak, Araç-Kastamonu, Kurşunlu-Çankırı, İskilip-Çorum, Samsun, Mezifon-Gümüşhacıköy-Amasya, Zile-Tokat, Ünye-Ordu, Tirebolu-Giresun, Sivas'ta rastlanmaktadır.
- *alğın*. Kelimenin bu şekline ‘lağım, su yolu’ anlamında DS-I'de Tosya-Kastamonu, Osmancık-Çorum, Ünye-Ordu, Alaçam-Samsun, Zile-Tokat, Bulancak-Giresun, Fethiye-Muğla'da; ‘hızlı akan su’ anlamında ise DS-I'de Eğirdir-Isparta, Çine-Aydın, İnegöl-Bursa, Bor-Niğde, Milas-Muğla'da rastlanmaktadır.
- *algon*. Kelimenin bu şekline DS-I'de Trabzon ağzında ‘lağım, su yolu’ anlamında rastlanmaktadır.

hayraseneT: “hayırlı ve güzel işler”: *ibadet yapıdınsa, hayraseneT yabdınsa öndan sora allah verir.* (476)

Kabadüz ilçesi Ataköy'de derlenmiş olan bu kelimeye DS'de rastlanmamakla birlikte GTS'de *hayır hasenat* şeklinde yer aldığı görülmüştür. Sözcüğün Ordu ağzında yer alan bu kullanımı GTS'de yer alan ikili biçimin bir türevi niteliğindedir.

2.2.2. Fiil

baccala-: “bahçeyi temizlemek”: *aynen findi tobliyandan sona, bakımını baccaliyoz, içini temizliyoğ kemre göyyoğ.* (645)

Kelime Kabadüz ilçesi Gümüşköy'de derlenmiştir. DS'de sözcüğün *baccala*-şekline rastlanmamakla birlikte, aynı anlama sahip başka bir biçimine denk gelinmektedir:

- *bahçalamak*. Kelimenin bu şekline DS-II'de Fatsa-Ordu'da ‘fındık ağaçlarının küçük ve kuru dallarını temizlemek’ anlamında rastlanmaktadır.

hötele-: “pişirmek, kavurmak”: *onu sobanın için de bõle hõtelerük* (731)

Kelime Kabadüz ilçesi Kirazdere köyünde derlenmiştir. DS’de bu sözcüğe rastlanmamakla beraber DS’de tespit edilen türevleri ise anlam bakımından Ordu ağızıyla benzerlik göstermektedir:

- *ötelemek*. Kelimenin bu şekline DS-IX’da Fatsa-Ordu’da ‘ateşe sokup çıkarmak, ütülemek’ anlamında rastlanmaktadır.
- *ütelemek*. Kelimenin bu şekline DS-XI’de Eskişehir, Merzifon-Amasya, Görele-Giresun’da ‘koyun, tavuk vb. hayvanların kollarını, tüylerini yakmak’ anlamında rastlanmaktadır.

silen-: “saklanmak, gizlenmek”: *şuralar silenidük* (144)

Kelime Gökky ilçesi Alanyurt köyünden derlenmiştir. DS’de kelimenin *silen*-şekline rastlanmamakla beraber, aynı anlamda bir türevinin kayıtlarda geçtiği görülmektedir.

- *sinlenmek*. Kelimenin bu şekline DS-X’da Uşak, Dinar-Afyon, Gelendost-Isparta, Burdur, Söğüt-Denizli, Nazilli-Aydın, Bergama-İzmir, Balıkesir, Kütahya, Çarşamba-Samsun, Koyulhisar-Sivas, Niğde, Bozkır-Konya, Tarsus-Mersin, Finike-Antalya, Bodrum-Muğla ağızlarında “saklanmak, gizlenmek” anlamında rastlanmaktadır.

mëlle-: “toprağı kazmak”: *fasille mëllyoğ, yoluyoğ, ayiglyoğ* (1454)

Kelimenin *belle*- şeklinde hem ağızlarda hem de GTS’de kullanıldığı görülmekle birlikte Ordu ağızında yer alan *mëlle*- biçimine rastlanmamıştır.

- *belletmek*. Kelimenin bu şeklinin DS-II’de Tokat-Zile’de ‘bel ile toprağı alt üst ettirmek’ anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Mesudiye Yardere köyünde derlenmiş olan kelimeye DS’de rastlanmamıştır.

2.3. Ordu’dan Derlenip Derleme Sözlüğü’nde Ses, Biçim ve Anlam Yönünden Yer Almayan Kelimeler

Bu kategoride değerlendirilen kelimelere *Derleme Sözlüğü*’nde rastlanmamış olup yalnız Ordu ağızında yer aldıkları tespit edilmiştir.

2.3.1. İsim

Ordu’dan derlenip *Derleme Sözlüğü*’nde ses, biçim ve anlam yönünden yer almayan isim türünde 7 kelime tespit edilmiştir: *āsı kesme, subeti hulum, tokil, yürden, gübbecek, biççel, yaramasül*.

āsı kesme: “saklambaça benzeyen bir tür oyun” *çocūkan hangi oyunlar, şeyler; ib oynarduk, tob oynarduk, gece āsı kesme oynarduk*. (1193)

Kelime Kabataş ilçesi Beylerli köyünden tespit edilmiştir. DS’de bu sözcüğe rastlanmamıştır.

subeti hulum: “ilim sohbetlerinin yapıldığı meclis”: *yirmi altısında subeti hulum var dersane o zaman yapılyodu. oğula giremedüg biz*. (1709)

Mesudiye ilçesinin Aşıklı köyünde derlenmiş olan kelime DS’de yer almamaktadır.

tokil: “taş ile oynanan bir tür oyun”: *ip aTlardım, tokil oynardım. mesela biz bi yuvarlağ çizgi çizerdük bōle ileride bi çizgi da bi daşı atardım bōle urda çizgiye götürüsen geri atardın. (1182-1183)*

Kelime Kabataş ilçesi Küme evleri köyünden tespit edilmiştir. DS’de bu kelimeye rastlanmamıştır.

yürdlen: “acı kokulu bir şifalı ot”: *bilmedümüz, şeyler çoK vardır. yara otu tamam sararuK. bi de yürdlenler var. (730)*

Kabadüz ilçesinin Kirazdere köyünde derlenen kelimeye DS’de rastlanmamıştır.

biçcel: “ekip biçmeye elverişli tarla”: **biçcel** yerleri, yani topraklı yerler. (1491)

Mesudiye ilçesi Gülpınar köyünden tespit edilen bu kelimeye DS’de rastlanmamıştır.

yaramasül: “önemli, akılda kalan”: *ne gibi anim yani? öyle bi yaramasül bi şeyde geçmedi. (208)*

Gölköy ilçesinin Haruniye köyünden derlenmiş olan kelime DS’de tespit edilememiştir.

gübbecek: “birdenbire, aniden”: **gübbecek düşdüm. (506)**

Kelime Kabadüz ilçesi Başköy’ de derlenmiştir. DS’de sözcüğe rastlanmamıştır.

2.3.2. Fiil

Bu kategoride ele alınan verilerden birinin fiil türünde olduğu görülmüştür: *barımlat-*.

barımlat-: “beslemek, otlatmak (hayvan için)”: *hayvan götürüyök, hayvanları orda barımlatıyök. (1316)*

Kabataş ilçesi Beylerli köyünden tespit edilen kelimeye DS’de rastlanmamıştır.

3. Bulgular, Değerlendirmeler ve Sonuç

Bu çalışmada Derleme Sözlüğünde yer almayan 19 kelime (*āsı kesme, adla-, alkun, bahçele-, barımlat-, biçcel, fis, gübbecek, gani gelme-, hayrasenet, hötele-, yaramasül, kös, mēlle-, silen-, subeti hulüm, şapıradak, tokil, yürtlen*) tespit edilmiştir. Bu 19 kelimedenden beşi (*fis, gani gelme-, şipiradağ, adla-, kös*) Derleme Sözlüğü’nde yer almakta ancak anlam olarak farklılık göstermektedir. Tespit edilen altı kelimeyi (*alkun, baccali-, hötele-, silen-, hayraseneT, mēlle-*) ise Ordu’dan derlenip ses ve şekil biçiminden Derleme Sözlüğü ile uyuşmayan kelimeler oluşturmaktadır. Tespit edilen sekiz kelimeyi (*āsı kesme, barımlat-, biçcel, gübbecek, subuti hulüm, tokil, yaramasül, yürdlen*) ise Ordu’dan derlenip ses, biçim ve anlam yönünden Derleme Sözlüğü’nde yer almayan kelimeler oluşturmaktadır.

Çalışmada ele alınan kelimelerin tür, yapı, bölgesel dağılım ve tematik yönden sınıflandırılması ise şu şekilde gösterilebilir:

- **Tür:** İncelenen kelimelerin 12'si isim (*āsı kesme, alkun, biçcel, gübbecek, fis, hayrasenet, kös, subeti hulum, şapıradak, tokil, yaramasül, yürtlen*); 7'si ise fiildir; (*adla-, bahçele-, barımlat-, gani gelme-, hôtele-, mēlle-, silen-*)
- **Bölgesel Dağılım:** Tespit edilen 19 kelimenin 3'ü Gölköy, 7'si Kabadüz, 5'i Kabataş ve 4'ü de Mesudiye'de tanıklanmıştır.
- **Tema:** Tespit edilen 19 kelime tematik olarak sınıflandırıldığında birçok kategori ortaya çıkmaktadır. Elde edilen verilerden hareketle en fazla kelimeye sahip kategoriye 5 adet veriyle 'tarım' başlığı (*alkun, bahçele-, biçcel, mēlle-, yürtlen*) oluştururken; 'oyun' başlığı altında ise 3 kelime (*ası kesme-, silen, tokil*) yer almaktadır. Hayvancılık (*barımlat-*), eğitim (*subeti hulum*), sağlık (*adla-*) ve yemek (*hôtele-*) başlığı altında birer kelime tespit edilmiştir. Geri kalan beş kelime (*gübbecek, fis, yaramasül, kös, şapıradak*) ise herhangi bir tematik kategoriye uygunluk göstermemektedir.
- **Yapı:** Tespit edilen kelimelerin yapı bakımından on tanesini türemiş kelimeler (*adla-, baccala-, barımlat-, biçcel, gübbecek, hôtele-, yaramasül, mēlle-, silen-, şapıradak*) oluştururken; dört tanesini ise birleşik kelimeler (*āsı kesmek, gani gel-, hayrasenet, subeti hulum*) oluşturmaktadır. Geri kalan kelimeler üzerine yorum yapmak pek mümkün görünmemektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada Ordu yöresinin dört ilçesinden hareketle (*Gölköy, Kabadüz, Kabataş, Mesudiye*) 19 adet kelime tespit edilmiştir. Bu tür çalışmaların yapılmasıyla, varlığını yitirmek üzere olan kelimeler tekrar gün yüzüne çıkarılacak ve böylelikle özelde Türkiye Türkçesi ağızları genelde ise Türkiye Türkçesi söz varlığı alanlarına katkıda bulunulacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı da hem Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığına katkıda bulunmak, hem de ağızlar üzerine yapılacak olan leksik, fonetik, morfolojik, semantik çalışmalara kaynaklık edecek karşılaştırma verilerinin sayısını artırmaktır.

Çeviriyazı İşaretleri

Ünlüler

(˘) : Ünlüler üzerinde uzunluk
işareti

ı : ı-i arası ünlü

Ünsüzler

ç : ç-ş arası ünsüz
ğ : Art damak g ünsüzü
h : Sızıcı h
h : Soluklu h ünsüzü
k : Art damak k ünsüzü

ö : o-u arası ünlü

() : Diftong

K : k-g arası ünsüz

Q : k-ğ ünsüz

T : t-d arası ünsüz

Kısaltmalar

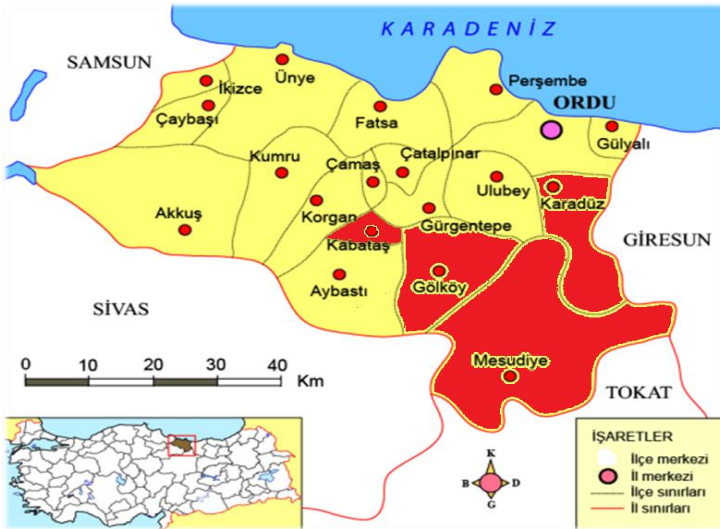
DS: Derleme Sözlüğü

GTS: Türkçe Sözlük

Kaynakça

- ALBAYRAK, Osman (2011). *Ordu İlinin Resmi Kaynaklardaki Yer Adları Üzerine İncelemeler*. Yüksek Lisans Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi.
- AYDIN, Mehmet (1992). *Aybastı Ağzı*, Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- AYDIN, Mehmet (2002). *Aybastı Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÇEBİ, Sıtkı (2006). *Ordu Ağzı Derlemeleri*. Ordu: Ordu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- DEMİR, Necati (2001). *Ordu İli ve Yöresi Ağzıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- e-DS: Türk Dil Kurumu (1963-1982). *Derleme Sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.06.2024)
- EREN, Abdullah; Öztürk, Abdulkadir (2017). “Yukarıkızılın Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü’ne Katkılar”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7/3: 413-421.
- KARAHAN, Leyla (2017). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2020). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÜÇÜK, Salim; ATEŞ, Mümin (2017). *Ordu Ağzı Söz Varlığı*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- YEŞİLKAŞ, Erdinç (2021). *Ordu İli İç Bölge İlçeleri (Gölköy, Kabadüz, Kabataş, Mesudiye) Ağzıları (Metin, İnceleme, Gramatikal Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi.

Ordu İli Haritası²

² Bu görselde Ordu ilinin genel haritası verilmiştir. Kırmızıya boyanmış yerler ise makalenin başlığında belirtilen Ordu ilinin iç bölgelerini oluşturmaktadır.